

Tamara MILIĆ*

PSIHOLOŠKI ASPEKTI INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA

INKLUZIVNO OBRAZOVANJE KAO KONCEPT

Da bi uopšte bilo moguće razumjeti i govoriti o psihološkim aspektima inkluzivnog obrazovanja, treba ukazati na to što ono predstavlja. Prije svega to je nastava oblikovana tako da zadovolji potrebe i mogućnosti učenika.

Inkluzija jasno ukazuje da dijete sa smetnjama i teškoćama u razvoju treba da pohađa vrtić/školu zajedno sa svojim vršnjacima; da se nastavni pristup prilagođava za svaku razvojnu smetnju, svako dijete, kako bi bile zadovoljene fizičke, emocionalne, socijalne, psihološke potrebe u skladu sa mogućnostima i interesovanjima. Očuvane sposobnosti djeteta su osnov za izradu individualnog razvojno-obrazovnog plana, koji se odvija u nastavnom procesu.

Ovim se ostvaruje osnovno dječje pravo da živi u svojoj porodici, stvara osnova za bazični optimizam, osjećaj samopouzdanja, pripadanja, sopstvene vrijednosti, sigurnost. Naime, svako ljudsko biće je u stalnoj *intenzivnoj interakciji* sa svojim okruženjem. Interakcija utiče na sveukupan razvoj: tjelesni, socijalno-emocionalni, intelektualni. Emocionalne razmjene i interakcije su u funkciji djetetovog učenja, stimulatori mišljenja i intelektualnih sposobnosti.

Inkluzivnim obrazovanjem se stiču i usvajaju vještine i znanja potrebni za svakodnevni život. Zahvaljujući tome, život se uzima u sopstvene ruke, proaktivno se uključuje u zajednicu.

Djeca sa i bez smetnji i teškoća u razvoju kroz zajedničko učenje, tokom boravka u vrtiću/školi, usvajaju različite vještine, stiču umijeća va-

* Tamara Milić, psiholog

žna za funkcionisanje u socijalnom okruženju i emocionalnu stabilnost. Ona na razne načine uče i razvijaju svoje sposobnosti, vještine i mogućnosti, pri čemu zajednička nastava nesumnjivo ima jednu od najvećih važnosti.

Dakle, psihološki aspekt inkluzivnog obrazovanja u potpunosti predstavlja psihološku dobrobit, jer se nastava usredsređuje na konkretno dijete, individualna svojstva, uzima u obzir lične osobenosti i mogućnosti koje postaju sredstvo da se prevaziđu lične karakteristike, a koje potiču od smetnji i teškoća u razvoju.

SVEOBUH VATNOST PSIHOLOŠKOG ASPEKTA, ODNOSNO DOBROBITI INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA

Psihološki aspekti, odnosno dobrobiti inkluzivnog obrazovanja se trebaju posmatrati u odnosu na:

- djecu sa smetnjama i teškoćama u razvoju,
- tipičnu djecu,
- mijenjanje stavova odraslih,
- mijenjanje arhetipa ka konceptu socijalne inkluzije, u značenju „*inkluzivnog arhetipa*”.

PSIHOLOŠKI ASPEKTI, ODNOSNO DOBROBITI INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA U ODNOSU NA DJECU SA SMETNJAMA I TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Da bismo uspješno razumjeli psihološku dobit inkluzivnog obrazovanja za djecu sa smetnjama i teškoćama u razvoju, važno je da prvenstveno napravimo razliku između dvije velike konceptualne dimenzije unutar svakog ljudskog bića. Te dvije dimenzije su organski sistemi (tijelo) i lične sposobnosti, čiji je razvoj rezultat interakcije između društvenog i fizičkog konteksta i životnih navika koje odgovaraju onome što dijete radi u svakodnevnom životu.

Pri interakciji dijete – okolina, kao i pri objašnjavanju dostignuća u ostvarivanju životnih navika, moraju se sagledati međusobni uticaji tri velike oblasti: ličnih činilaca, faktora sredine i životnih navika.

Lični činiooci odgovaraju karakteristikama smetnji i teškoća u razvoju.

Sposobnost je mogućnost osobe da obavlja aktivnosti u mjeri potpunog izvođenja ili neizvođenja aktivnosti. Ova mogućnost se posmatra u rasponu od optimalne do potpuno otežane.

Faktori sredine imaju raspon od olakšavajućih do potpuno otežavajućih prepreka za adekvatno funkcionisanje djeteta.

Životne navike imaju smjer od punog učešća u društvenom životu do situacije potpune isključenosti. Životna navika definisana je kao svakodnevna aktivnost ili društvena uloga koju osoba ili njen socio-kulturni kontekst vrednuju prema karakteristikama date osobe (starost, pol, socio-kulturni identitet...).

Dakle, kada govorimo o djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju, koncept koji povezuje lične činioce, sposobnosti, faktore sredine i životne navike, u prvi plan psihološke dobiti stavlja interakciju zahvaljujući kojoj zadovoljava sve potrebe. Putem interakcije dijete zadovoljava potrebe: egzistencijalne, za sigurnošću, pripadanjem, ljubavlju, cijenjenjem, samopoštovanjem, samoostvarivanjem.

U ovom kontekstu interakcija, lični činioци, djetetove sposobnosti, faktori sredine vode ispunjenju životnih navika. Zapravo, govorimo o hijerarhiji potreba koje Abraham Maslov¹ postavlja kao imperativ, a čije ispunjenje u odnosu na djecu sa smetnjama i teškoćama u razvoju vodi ostvarivanju njihovih potencijala.

Ovo nam govori da se u psihološkim dobitima stalno, iznova, pojavljuju dva načela: praćenje djeteta i interakcija. Praćenje djeteta znači akcentovanje interesovanja i motivacije, stavljanje potreba i emocija na početak svake interakcije. Tako se tokom svakog susreta stvara dvosmjerna, reponzivna i kvalitetna razmjena.

Sa psihološkog stanovišta osnova svake interakcije je emocionalna razmjena². Na osnovu njih djeca organizuju, čuvaju, aktualizuju sjećanja, zadržavaju ono šta su doživjela i pamćenje čine trajnim.

Interakcija zahvaljujući razmjeni emocija dovodi do apstrahovanja emocionalnog doživljaja koje omogućava kognitivno učenje. Ovo znači da se na emocionalne tragove nadovezuju kognitivne vještine, dijete razvija osjećaj za uzročnost, asocijativnost, povezivanje, koje je dobilo kroz lično emocionalno iskustvo. Znanje dolazi kao proživljeno iskustvo.

¹ Osnovi socijalne psihologije, Nikola Rot, Zavod za udžbenike, Beograd, 2008.

² The child with special needs: Encouraging Intellectual and Emotional Growth, Stanley I. Greenspan, M. D., Basic Books, Da Capo Press, USA 1998.

Takođe, govor zavisi od emocionalnog razvoja. Dijete uči da komunicira mnogo prije nego što nauči riječi. Koristi se glasom, gestovima i jezikom tijela kako bi ukazalo šta želi, i uči da prepozna što mu drugi odgovaraju. Ako je dijete imalo mnogo neverbalnih iskustava signalizovanja svojih namjera i želja i čitanja signala drugih ljudi, kognitivni proces imenovanja dolazi kasnije i biva manifestovan kroz govor.

Sagledavanje uloge interakcije i razmjene emocija u podsticanju učenja ima važne implikacije u odnosu na to šta smatramo inteligencijom. Inteligencija se uobičajeno mjeri kroz kompilaciju kognitivnih, mnemoničkih, motoričkih, senzornih, jezičkih i prostornih zadataka. Mnogo je korisnije i tačnije definisati inteligenciju kao sposobnost stvaranja ideja na temelju doživljenih emocionalnih iskustava, i kao sposobnost reflektivnog mišljenja i organizovanja tih ideja. Djeca sa te dvije sposobnosti biće u stanju da stvaraju logička rješenja problema.

Ovako definisana inteligencija u dosegu je mnoge djece s posebnim obrazovnim potrebama. Ona se izgrađuje postepeno, kroz ovladavanje emocionalnim i kognitivnim vještinama. Kada je dijete uključeno u brojne interakcije, tada se jača njegova sposobnost logičkog, kreativnog i spontanog mišljenja. Svakodnevnim interakcijama djetetu se pomaže da izgradi društvene, emocionalne, motoričke i kognitivne vještine koje se manifestuju kroz inteligenciju.

Nakon ove postavke jasna je uloga emocija, namjera i želja u razvoju inteligencije koju dijete stiče interakcijama u inkluzivnom kontekstu. Jasno je da su emocije važne za učenje procesa usredsređivanja, angažovanja, uzročnog i voljnog ponašanja, rješavanja problema, stvaranja i primjene ideja i razmišljanja. Emocije djetetu omogućavaju da imenuje doživljaje, da ih razlikuje, da formira iskustva i koristi ih za odlučivanje o ponašanju u novim situacijama i za rješavanje problema. One mu takođe omogućavaju da daje svrhu svom ponašanju. Najvažnije je da emocionalno iskustvo omogućava izgrađivanje osjećaja za sebe, razlikovanje stvarnosti i fantazije, kontrolisanje nagona, saradnju s vršnjacima i da se emocionalno, socijalno i intelektualno razvija.

Iz svih navedenih koncepata potrebno je ukazati na psihološku dobit koju djeca sa konkretnim smetnjama i teškoćama u razvoju dobijaju od inkluzivnog obrazovanja.

I Djeca sa smetnjama u tjelesnom razvoju

Kroz inkluzivno obrazovanje ovoj djeci prostor postaje dostupan i savladiv, što jača opštu sliku o sebi. Akcenat se stavlja na sposobnost, a ne na spoljašnju prepreku. Potencira se alternativno izražavanje i prilagođavanje materijala, obezbjeđuju kopije materijala, produžava vrijeme za rješavanje. Ovim se postiže optimalno školsko postignuće, koje postaje nagrada i cilj samo sebi. Razvija se osjećaj kontrole situacije, povećava motivacija djeteta, osjećaj samopouzdanja, nezavisnosti i sopstvene vrijednosti.

II Djeca sa smetnjama u intelektualnom razvoju

Ova djeca kroz inkluzivno obrazovanje stiču osnovu za samostalan socijalni život, jer usvajaju i dobijaju znanja i vještine neophodne za svakodnevni život. Ovo se postiže tako što se gradivo povezuje sa djetetovim svakodnevnim iskustvom; omogućava se da znanja usvajaju kroz demonstraciju, crtanje, praktične radove; koriste konkretna sredstva i materijale u nastavi pojedinih predmeta; zapamćeno održava zadavanjem ključnih riječi/pojmova/rečenica. Kontinuirano se prati djetetov ritam učenja. Dakle, u psihološkom pogledu, kroz ovako organizovanu nastavu, djeca uspijevaju da razumiju značenja opaženog, organizuju mišljenje, razvijaju vještine ciljanog iskazivanja misli govorom i umijeće razumijevanja sagovornika. Pažnja dobija produženo trajanje, a interesovanja se proširuju i postaju trajnija i dublja.

III Djeca sa smetnjama vida

Zahvaljujući upotrebi dodatnih uslova i pomagala inkluzivno obrazovanje obezbjeđuje vidljivu psihološku dobit za ovu djecu; omogućuje im se upoznavanje i ovladavanje prostorom, i daje bazični osjećaj unutrašnjeg lokusa kontrole. Djetetov osjećaj samopoštovanja i samopouzdanja raste usljed zajedničkih aktivnosti sa vršnjacima, jer dobija ulogu u grupi u kojoj može da bude uspješno. Zahvaljujući tome ova djeca dobijaju osjećaj pripadanja i emocionalne sigurnosti. U radu sa njima se koristi: dodir, verbalni opisi, pohvala; u podučavanju se ne koriste detalji, već veliki natpisi, razmaci između redova, snimaju predavanja i sl.

IV Djeca sa smetnjama sluha

Djeca sa smetnjama sluha, kroz interakciju sa vršnjacima artikulaciju čine jasnijom, bogate fond riječi, a razvijaju i saznavnu oblast, stimulišu logičko značenje simbola, verbalno i numeričko pamćenje, organizuju pažnju. Interakcijama sa vršnjacima prevazilaze sklonost ka izolaciji, postaju socijalno zrelija, sa povećanom kontrolom emocija i frustracione tolerancije. Ovo se postiže jer se u radu sa djecom sa smetnjama sluha koriste gestovi, izrazi lica, ono što je saopšteno potvrđuje napisanim sadržajem, postepeno se uvodi čitanje, a obezbjeđuju se kopije predavanja. Sve ovo ima za cilj da dijete sa smetnjama sluha potpuno razumije, poboljša svoje školsko postignuće i poveća stepen zadovoljstva sobom.

V Djeca sa govorno-jezičkim smetnjama

U radu sa ovom djecom se pokazuje empatijski odnos i isti prenosi na vršnjake. Djetetu se govori polako, razgovijetno, bez žurbe, aktivno se gleda u dijete dok ono govori. Omogućava se da pismeno odgovori, u većoj mjeri zadaju se pismeni zadaci i pruža dovoljno vremena da može da razmisli. Podstiču se grupni oblici rada, i na taj način se stvara samopouzdanje i snižava stepen emocionalne napetosti. Dugoročno ovakav pristup vodi ka poboljšavanju vještina prepoznavanja, pamćenja, čitanja, razumijevanja teksta i shvatanja pročitano. Zahvaljujući interakciji i ugledanju na vršnjake pojačava se prisustvo riječi i razvija rječnik.

VI Djeca sa autizmom

Djeca sa smetnjama autizma imaju teškoće u društvenoj komunikaciji, misaonom toku i ponašanju, senzornoj percepciji. Boravak u strukturisanom okruženju, koje pruža inkluzivno obrazovanje, pomaže djetetu sa autizmom da unaprijedi razumijevanje stvarnosti, sebe i drugih, bude smireno (organizovano okruženje smanjuje anksioznost), bolje uči (vizuelni znaci pomažu da se fokusira na važne informacije), stekne nezavisnost, upravlja ponašanjem. Osnajuje se fleksibilnost misaonog procesa, uspostavlja kreativnost, imaginacija, jer inkluzivno obrazovanje, korišćenjem vizuelnih pomagala, pravi situacije pogodne za komunikaciju. Modeli komunikacije sa vršnjacima kao što su izrazi lica, jezik tijela pomažu mu da poboljša društvenu komunikaciju i kontakt.

VII Djeca sa teškoćama pažnje

Djeca iz ove grupe sjede blizu učitelja i table, imaju dnevnu listu zadataka, dnevnu rutinu; radni dan je organizovan i strukturisan, sa raznovrsnim, stimulativnim aktivnostima sa manjim brojem djece i u manjim grupama. Složenije teme i teža pitanja rade na početku radnog dana, sažeti i kratki zadaci se smjenjuju od lakših ka težim. Tako se, psihološki posmatrano, njima šalje poruka da se ne kvalifikuje dijete kao problem; da se direktno rješava ono što i samom djetetu predstavlja teškoću. Poboljšava se usvajanje školskog gradiva, čitanje i pisanje, kratkoročno i dugoročno pamćenje. Sve to kao rezultat ima djetetovu bolju pažnju, perceptivne procese, komunikaciju sa vršnjacima i odraslima, kontrolu impulsivnosti i emocija, višu toleranciju u konfliktnim situacijama.

VIII Djeca sa emocionalnim teškoćama i problemima u socijalnom prilagođavanju

Sa ovom djecom se analiziraju tipične situacije u kojima reaguju neprilagođeno (emocionalno i socijalno), pod kojim okolnostima se javljaju te reakcije, da li je teškoća generalizovana ili se javlja samo u odnosu na neke osobe (vršnjake, nastavnike, roditelje) i sl. Shodno tome, djetetu se stavlja do znanja da je ono predmet interesovanja, pažnje, nudi mu se oslonac. Identifikuju se njegovi potencijali, stvara osnov za prevazilaženje osjećaja nedovoljnosti, nezadovoljstva i nesigurnosti. Dijete uči da prepoznaje što je željelo, mislilo, osjećalo, koji mu je cilj i da na to adekvatno odreaguje.

PSIHOLOŠKI ASPEKTI, ODNOSNO DOBROBITI INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA U ODNOSU NA TIPIČNU DJECU

Čovjek se ne rađa kao ličnost, već mu je rođenjem dat samo materijal – biološka osnova na kojoj će se formirati ličnost.

Samim tim, pojmovi razvoja i socijalizacije su srodni. Socijalizacijom se stiču važne osobine za društveni život.

Činiocima socijalizacije mogu se smatrati svi faktori koji utiču na tok i rezultate socijalnog učenja, a među najvažnijima su porodica, škola i vršnjaci.

Škola je vrlo značajan činilac u sticanju znanja i vještina, glavni faktor obrazovanja i važan činilac formiranja stavova, vrijednosti i društvenih normi. U školi se stvaraju uslovi za integraciju u društveni život i ona značajno djeluje na razvoj ličnosti pojedinca.

Vršnjaci takođe imaju veliku ulogu u razvijanju i formiranju ličnosti pojedinca. Grupa vršnjaka utiče na to koje će vrijednosti težiti da ostvare, šta će im biti ideali.

Samim tim, socijalizacija „tipične” djece koja se odvija u kontekstu iskustva sa djecom sa smetnjama i teškoćama u razvoju vodi njihovom formiranju kao otvorenih ličnosti, uspostavljanju personalnih konstrukata koji prihvataju, cijene različitost kao dodatnu vrijednost. Ovakva socijalizacija razvija participaciju, odgovornost da razumiju, poštuju i pomažu vršnjacima sa smetnjama i teškoćama u razvoju, kako bi im pružili podršku da se na najbolji način uključe u životne tokove.

Još je Erik Erikson³ pridao značaj ulozi sredine u razvoju, smatrajući da njegov krajnji ishod zavisi od aktivne interakcije između djeteta i sredine, a u kojoj se po prirodi stvari i nalazi pregršt različitosti. Zahvaljujući upravo doživljenim susretima sa drugačijima od sebe, stvarnost se introjektuje kao predvidiva, a dijete čini sigurnim da je sposobno da na takvu stvarnost pozitivno reaguje i proaktivno utiče.

„Tipična djeca” uče se asertivnoj i nenasilnoj komunikaciji, razumijevanju. Uče se kako se ostvaruju vizije, sposobnosti, potencijali i kvalitete svake osobe, bez obzira na lična svojstva, uz puno poštovanje dostojanstva, jednakih i neotuđivih prava, koja iz tog svojstva potiču. Tako se prevenira razvoj predrasuda.

Osim toga, djeca razvijaju i ličnu dobit jer stiču vještine snalaženja u različitim situacijama, što umiju da razumiju i druge okolnosti, pa stvarnost sagledavaju realno i objektivno.

Uče da prepoznaju i govore o svojim osjećanjima i potrebama, ali i da razumiju osjećanja i potrebe drugih.

Razvijaju empatiju, vještine aktivnog slušanja, prepoznavanja veze između emocija, događaja i reakcija na njih, umijeća formulisanja problema, istraživanja alternativa i njihovih posljedica. Tako se osposobljavaju da odgovorno nude rješenja sebi i drugima za najrazličitije probleme.

³ http://en.wikipedia.org/wiki/Erik_Erikson#References

Sve ovo govori o tome da se djeca podstiču da postanu važni akteri promjena i zauzmu vodeću ulogu u promociji i zastupanju socijalne inkluzije.

Ono što čovjeku omogućava da postane kvalitativno drugačiji od drugog živog bića jeste mogućnost učenja pod uticajem socijalnih faktora. Znači, „tipičnom” djetetu je procesom socijalizacije u kontekstu bogatstva različitosti pružena prilika da formira osobine i ponašanje važne za život u društvu.

Kod „tipične” djece se formira stanje svijesti i socijalni karakter koji obezbjeđuje održavanje određenih društvenih odnosa, obostrano korisnih i za njih i vršnjake sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

Procesom socijalnog učenja, zasnovanom na poštovanju dostojanstva, jednakih i neotuđivih prava, dijete stiče socijalno relevantne oblike ponašanja. „Tipično” dijete, zahvaljujući „transferu učenja”, naučeno ponašanje će koristiti u sličnim situacijama, ali ga i transponovati i na mnoge druge. Konačno, „tipično” dijete sa introjektovanim iskustvom različitosti i jednakih mogućnosti, postavice se naspram ostalih na način da će njegovo ponašanje biti model, predstavljati draž ili diskriminativan znak za druge. Drugi će reagovati istovjetno, jer je dat model koji upućuje na poželjno i važno ponašanje.

PSIHOLOŠKI ASPEKTI, ODNOSNO DOBROBITI INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA U ODNOSU NA MIJENJANJE STAVOVA ODRASLIH

Stavovi su stečene dispozicije pozitivnog ili negativnog ocjenjivanja, osjećanja i tendencija da se preduzme akcija za ili protiv u odnosu na različite objekte⁴.

Ovo znači da se sa njima ne rađamo, da nijesu jednom zauvijek dati, već da su rezultat učenja, da se formiraju vremenom. Samim tim stavovi su podložni uticaju i mijenjanju.

Naime, stavovi su veoma važne „dinamičke” osobine ličnosti, rezultat su nekog djelovanja, imaju svoju fluentnost i tok.

Međutim, oni imaju velikog uticaja na sve psihičke procese i ponašanja. Stav izaziva određene emocionalne doživljaje, produkuje određenu reakciju, postupak, čin i djelanje.

⁴ Osnovi socijalne psihologije, Nikola Rot, Zavod za udžbenike, Beograd, 2008.

Da bismo mogli tretirati stavove prema inkluziji, moramo znati što jedan stav sadrži.

Njega čini kognitivna komponenta: određena znanja, informacije i činjenice o predmetu stava. Potom, emocionalna komponenta: ogleda se u prijetnim emocijama prema pojavama i ličnostima u odnosu na koje imamo pozitivan stav, odnosno mržnji, odbojnosti, nedopadanju, kada su stavovi negativni. Konačno, stav ima i konativnu (djelatnu) komponentu: manifestuje se u tendenciji da se učini neka akcija, da se realizuje nešto prema čemu imamo pozitivne stavove, odnosno da se otkáže podrška realizaciji akcije prema kojoj imamo negativan stav.

Jasno je da se poznajući stavove ljudi može predvidjeti ponašanje, ali i uticati na njega.

Istorijski i civilizacijski posmatrano, postojali su različiti stavovi društva prema djeci sa smetnjama u razvoju.

Stari Grci i Rimljani shvatali su „invaliditet” kao „kaznu bogova”, loš ili zao znak. Ovakva sadržina stava dovela je do negativnog emocionalnog doživljaja, a što je u krajnjem rezultiralo odbacivanjem, stavljanjem u lance. Dešavalo se da ova djeca budu ostavljena da umru, bivala bačena sa litice, utopljena.

U srednjem vijeku osobe sa invaliditetom bile su korišćene kao robovi ili dvorske lude. Mali ljudi (patuljci) su bili izvrgnuti podsmijehu, korišćeni kao klovnovi, zloupotrebljavani.

Od prošlog vijeka stavovi su se formirali pod uticajem medicinskog pristupa. U osobama je viđen „nedostatak” koji je vodio sažaljenju kao emocionalnoj komponenti stava. Djelatni rezultat je vodio do čina koji treba da „promijeni”, „poboljša” i učini „normalnim” osobe sa nedostatkom. Krajnja posljedica ovog stava je bila i institucionalizovana briga, a što je za rezultat imalo da su djeca bila izdvajana iz svog najprirodnijeg konteksta, tj. primarne porodice.

Stoga koncept socijalne inkluzije, a čiji je neotuđivi dio i inkluzivno obrazovanje, kazuje da je smetnja izmijenjeno i kompleksno stanje s velikim brojem implikacija na društveni život i ponašanje.

Viđenje smetnje zavisi od socijalnog konteksta. Negativan kontekst može produkovati diskriminaciju, predrasude ili isključivanje. Tako nedostaci koje proizvodi okruženje onemogućavaju osobe sa smetnjama da u svim aktivnostima učestvuju pod jednakim uslovima.

Evidentno je da danas težimo da usvojimo društveni model koji kaže da je dijete važno, da treba identifikovati njegove potrebe i snage, pre-

poznati prepreke za njegovo učešće i razviti načine za njihovo prevazi-
laženje.

Zato stavovi prema inkluziji treba da se formiraju na tačnim infor-
macijama, znanjima, činjenicama. Istinitost i vjerodostojnost tih infor-
macija dovešće do pozitivnih i prihvatajućih emocija. Stav će dobiti ko-
nativnu (djelatnu) tendenciju da se ostvari puna afirmacija mogućnosti
djeteta sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

Dakle, šta je važno i potrebno znati da bi se imao afirmativan inklu-
zivni stav?

Djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju imaju lične karakteristi-
ke i osobine koje ih dovode do toga da životne navike realizuju očuva-
nim sposobnostima, postojećim vještinama. Ona imaju potrebe koje ni-
jesu ni po čemu različite od potreba drugih, samo ih čini različitim na-
čin, alternativni model kojim ih zadovoljavaju.

Umjesto „nedostatka”, „oštećenja”, potrebno je kod djeteta sa smet-
njama i teškoćama u razvoju uočiti ono što umije i može, njegove snage
i potencijale. Na osnovu toga odrasli treba da razviju emocionalni doži-
vljaj da svako postupanje suprotno od djetetovih mogućnosti vodi njego-
vom izdvajanju iz prirodnog okruženja. Stav će imati emocionalnu kom-
ponentu sazdanu od osjećanja topline, empatije, naklonosti, poštovanja,
afirmacije potrebe. Djelatni aspekt ovog stava manifestovaće se kroz ne-
etiketiranje, poštovanje različitosti i socijalnu uključenost.

Kao krajnji rezultat afirmativnog socijalno-inkluzivnog stava dobi-
ćemo aktivan odnos, omogućiti nezavisnost djeteta sa smetnjama i te-
škoćama u razvoju i ohrabriti njegovu odgovornost u donošenju odlu-
ka o spstvenom životu.

PSIHOLOŠKI ASPEKTI, ODNOSNO DOBROBITI INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA U ODNOSU NA MIJENJANJE ARHETIPA KA KONCEPTU SOCIJALNE INKLUZIJE

Arhetip je K. G. Jungov⁵ pojam koji se odnosi na urođene i univer-
zalne obrasce ponašanja i mišljenja, koji predstavljaju osnovne struktu-
re i dinamičke elemente kolektivnog nesvjesnog.

Cjelokupnost svjesnih, predivjesnih i nesvjesnih zbivanja čine psihi.
Psiha se sastoji iz dvije sfere: sfere svjesnog i sfere nesvjesnog.

⁵ Dinamika nesvesnog, Karl Gustav Jung, Matica Srpska, Novi Sad, 1996.

Sfera svijesti je samo djelić ukupne psihe, mnogi „zaboravljeni” – potisnuti sadržaji pripadaju nesvjesnom. Nesvjesni život sadrži, osim individualno nesvjesnog, i kolektivno nesvjesno.

Kolektivno nesvjesno dato je prije svakog ličnog iskustva i sadrži opšte, za cijelo čovječanstvo tipične naslijeđene forme opažanja i razumijevanja, takozvane arhetipove. Oni predstavljaju ogromno duhovno nasljeđe ljudskog razvoja. Oni su otisci opšteljudskog iskustva sticanog hiljadama godina u tipičnim, uvijek ponavljanim situacijama. Stoga, kada se ponovi jedna takva „prasisituacija”, oni se javljaju u svijesti pojedinca. Tako je Jung dopunio svoje učenje o arhetipovima, razlikujući arhetipove za sebe, to jest one koji su potencijalno prisutni u svakoj psihičkoj strukturi, i one koji postaju aktuelni u zavisnosti od opšte konstelacije zbivanja.

Arhetipovi su, dakle, nevidljivi korijeni svijesti. Ovo na prvi pogled daje utisak da je čovjek za sva vremena determinisan i fiksiran njemu nesvjesnim snagama, kao što je životinja determinisana instinktima. Međutim, svijest zahvaljujući sagledavanju iskustva unosi promjenu u ovaj odnos.

Zašto, uopšte u temi kao što je psihološki aspekti inkluzivnog obrazovanja tretirati koncept *arhetipa*?

Praveći istorijsko – civilizacijski presjek odnosa i stavova prema smetnjama i teškoćama u razvoju, čini se da korijeni nekih negativističkih pristupa, vidljivih kroz na žalost još uvijek prisutno negativno tretiranje djece koja ove smetnje i teškoće imaju, zapravo leže u nekoj vrsti *arhetipa*.

Ovaj *arhetip*, kao kolektivno nesvjesno, sagledavamo na način da baštini već pominjani civilizacijski odnos prema drugačijima, jer taj odnos po Jungovom poimanju *arhetipa* jeste dio i današnjeg čovjeka.

Sa druge strane, psihološka budućnost i psihološka dobit civilizacije moguće je da leži u benefitima koje inkluzija donosi djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju i tipičnoj djeci.

Čini se da kroz iskustvo socijalne inkluzije, osim na nivou stava i svakodnevnog funkcionisanja, može se mijenjati kolektivno nesvjesno, odnosno akumulirati *inkluzivni arhetip*.

Pitanje koje se nameće jeste kako je nastao i kakvo je porijeklo aktuelnog *arhetipa* koji određuje ljudsko ponašanje prema onima čija različitost potiče od smetnji i teškoća u razvoju.

Osnov nalazimo u tome da su ranije osobe sa smetnjama bile istrebljivane, jer je u njima gledana „kazna bogova” – loš ili zao znak, nečistoća.

Nakon toga su ove osobe prošle period ismijavanja zbog „deformiteta” i „nedostataka” i zbog toga bile izvrgnute podsmijehu.

Slijedi period izolovanja, kada je Katolička crkva počela da prihvata osobe sa invaliditetom ili smetnjama, kao šticićenike države, ali uz vjervanje: jednom nesposoban – uvijek nesposoban. Kroz crkvene azile su izolovani od ostatka svijeta. Time je i postavljen osnov za institucionalno tretiranje koje teži da drugačije promijeni po mjeri spoljnog svijeta.

U ovom slučaju, čini se da se *arhetip* može interpretirati kroz dvostruko porijeklo. Sa jedne strane civilizacijsko iskustvo govori da drugačiji jesu „greška” i treba je ukloniti. Sa druge strane, svaki pojedinac nosi u sebi civilizacijski akulumiran nesvjesni strah od sopstvenog „oštećenja”, „greške”, a time i strah da će biti odbačen i izopšten.

Motivi arhetipskih slika, shodno filogenetskoj strukturi čovjeka, u svim su kulturama isti. Mit o postanju, padu u grijeh, djevičanskom začecu, i mnogi drugi, predstavljaju u simbolično-slikovitoj formi psihičke tokove čovjekovog života. Po istovjetnoj matrici likovi i predstave „oštećenih” ponavljaju se u „individualnoj mitologiji” pojedinog čovjeka.

Upravo u ovom trenutku se nameće pitanje – pa kako onda izazvati promjenu *arhetipa*?

Polazište nalazimo u tome da su sadržaji lično nesvjesnog tekovine individualnog života, a tekovine kolektivno nesvjesnog su postojeći arhetipovi. Među arhetipovima karakteristične su figure Sjenka, Anima i Animus.

Za dalju elaboraciju važna je sjenka kao figura koja se može otkriti u visokoj mjeri iz sadržaja ličnog nesvjesnog. Sjenka je naša „druga strana”.

Međutim, ona ima i pozitivnu vrijednost. Suočiti se sa sjenkom – znači bespoštedno i kritički postati svjestan svoga bića i iskustva.

Čovek je svojim bićem u spoljašnjem svijetu „određen” činjenicama, pojavama, iskustvom. Zapažanjem, uočavanjem, otkrivanjem, proživljavanjem, suočavanjem čovjek može da ovlada njima.

Stoga je generacijama „tipične” djece i djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju pružena šansa da njihova sjenka postane svjesna da različitost može postati prednost. Da lično svojstvo nije prepreka ako se životna navika može realizovati alternativnim mogućnostima.

Ovako nagomilana iskustva jednakih mogućnosti prodiru iz ličnog nesvjesnog u svijest, postavljajući zadatak i obavezu da ih svijest integriše i iskoristi za dalji razvoj ličnosti.

Arhetip će tada u izvoru imati ljudsko iskustvo koje baštini nediskriminaciju, različitost kao dodatnu vrijednost; očuvane sposobnosti, potencijale i interesovanja djeteta; njegove emocionalne i socijalne karakteristike, zadovoljene potrebe.

Arhetip će postati sazdan iz iskustava: intenzivnih interakcija sa drugačijima od sebe, punog poštovanja dostojanstva, jednakih mogućnosti i neotuđivih prava.

Sjenka više ne nosi u sebi strah od „sakaćenja”, „oštećenja”, koje vodi „odbacivanju” i „izopštavanju”.

Sjenka se suočava sa sposobnostima, mogućnostima i kvalitetima i akumulira se u pozitivan *arhetip*.

Dakle, psihološka dobit inkluzivnog obrazovanja, kao dijela socijalne inkluzije, uklapa se u civilizacijske kontekste. Oглеda se u tome da nagomilana iskustva različitosti, kao dodatne vrijednosti, vode uspostavljanju *inkluzivnog arhetipa*.

REFERENCE

- [1] *Priručnik za rad komisija za usmjeravanje*, Ministarstvo prosvjete i sporta i UNICEF, Podgorica, 2010.
- [2] *Osnovi socijalne psihologije*, Nikola Rot, Zavod za udžbenike, Beograd, 2008.
- [3] *Solving Behaviour problems in Autism*, Linda A. Hodgson, Quirk Roberts Publishing, USA, 2007.
- [4] *The child with special needs: Encouraging Intellectual and Emotional Growth*, Stanley I. Greenspan, M. D., Basic Books, Da Capo Press, USA 1998.
- [5] *Dinamika nesvesnog*, Karl Gustav Jung, Matica Srpska, Novi Sad, 1996.
- [6] *Proces socijalizacije kod dece*, Ivan Ivić i Nenad Havelka, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1990.
- [7] http://en.wikipedia.org/wiki/Erik_Erikson#References

Tamara MILIĆ

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INCLUSIVE EDUCATION

Summary

The psychological aspect of inclusive education means benefits, because teaching process put focus on the particular child, its concrete characteristics.

Children with disabilities, generally, improve social communication and contact, grow sense of self-esteem and independence, belonging and emotional security; create self-confidence, become socially mature, able to overcome the barriers. Those strengthen the overall image of themselves.

On the other hand, the socialization of typical children, which takes place in the context of the experience with children with disabilities, leads to their development as an open personality, to the creation of personal constructs which accept, support and respect the diversity as added value.

Attitudes towards inclusion should be formed based on correct information, knowledge, facts, that lead to the constitution of the attitude with tendency of acceptance, full affirmation of the child's abilities.

The archetype is Jung's term that refers to the innate and universal patterns of behavior and opinions, which are the basic structure and dynamic elements of the collective unconscious.

It seems to me that the roots of some negative attitudes lie in the Archetype that arises from the accumulated civilization's relationship to the different people. On the other hand, each individual carries civilization experience accumulated own fear being „damaged” and barred.

So it seems that the experience of social inclusion may accumulate „inclusive Archetype”, thanks to the accumulated experience of diversity as an added value.

